

КА НАЦИОНАЛНОЈ АРХИТЕКТОНСКОЈ СТРАТЕГИЈИ - полазни документ -

Дефиницијâ архитектуре постоји најмање онолико колико има архитеката или људи који коментаришу њену праксу. Док је једни прихватају као уметност, други заступају став о основној друштвеној одговорности архитектуре као њеном најочитијем атрибуту. Започети реченицу са „Архитектура је...“ одважан је искорак на несигуран терен. Па ипак, многи од нас док смо се трудили око важног пројекта или размишљали о томе зашто смо изабрали овај професионални пут, су изговорили или су бар помислили – „Архитектура је ...“.¹

Национална архитектонска стратегија (у даљем тексту: НАС) представља основни документ архитектонске политике у Републици Србији којим се утврђује стратешки правац деловања релевантних актера у циљу развоја културе грађења, унапређења архитектонске праксе и професије, као и подизања свести о значају квалитета архитектуре и грађене средине за квалитет живота грађана. Културолошке димензије архитектуре, као и њене друге специфичне карактеристике које упућују на улогу и значај архитектуре у развоју економије и друштва у целини, препознати су у бројним међународним документима и националним политикама и документима Европске уније² као национални приоритети и темељни елементи културе, идентитета и живота њених грађана, а професија архитекте схваћена је као професија која утиче на јавни интерес и због тога је и посебно регулисана.

Дефинисање обухвата архитектонске стратегије, једнако је захтевно колико и утврђивање свеобухватне дефиниције *архитектуре*. Архитектура је дисциплина која обједињује уметничке и инжењерске вештине и знања па тиме нужно покреће питања архитектонске професије, истовремено упућује и на грађену средину која настаје као резултат различитих пракси које се одвијају у одређеном друштвено-економском контексту. Истовремено, она рефлектује и ниво културног развитка одређеног друштва, те се повезује и са термином „култура грађења“.

Делокруг архитектонске стратегије јесте реafirмисање архитектуре као есенцијалне компоненте националне културе и идентитета кроз следеће тематске области: развој и унапређење *грађене средине*, која својим карактеристикама утиче на општи квалитет живота и здравља; унапређење *квалитета архитектуре* – као основног елемента грађене средине; уређење *архитектонске професије* која захтева посебна знања, вештине и компетенције; унапређења *архитектонске праксе* која значајно учествује у планирању и изградњи, те укупном грађевинском сектору и *културне сфере* којима се утиче на колективни ниво свести и однос сваког појединца према архитектонском наслеђу, идентитету и грађеној средини уопште.

Правни основ за израду НАС предвиђен је чланом 10. став 1. тачка 5), *Закона о планирању и изградњи* („Службени гласник РС”, бр. 72/2009, 81/2009 – исправка, 64/2010 – УС, 24/2011, 121/2012, 42/2013 – УС, 50/2013 – УС, 98/2013 – УС, 132/2014, 145/2014, 83/2018, 31/2019, 37/2019 – др. закон, 9/2020 и 52/2021) којим је прописано да Национална архитектонска стратегија представља један од докумената просторног и урбанистичког

¹ Преузето из чланка „121 definitions of architecture“ (*121 дефиниција архитектуре*) објављеног на сајту: <https://www.archdaily.com/773971/architecture-is-121-definitions-of-architecture>

² European Comission, Culture and Creativity: Architecture: Discover the links between EU policies, programmes and architecture, <https://ec.europa.eu/culture/sectors/architecture>, приступљено 4.11.2021

планирања, док је чланом 39. истог закона дата могућност надлежном министарству да, у циљу укључивања Републике Србије у процес интеграција, финансира израду националних програма којима се уређује политика урбаног развоја, архитектонска политика, урбана обнова и др, што *архитектонску политику* сврстава у приоритете који државу приближавају вредностима које су установљене на нивоу земаља чланица ЕУ. На основу овог правног оквира, а на предлог министарства надлежног за планирање и изградњу, донет је 25. фебруара 2021. године [Закључак Владе о утврђивању Основа за израду Националне архитектонске стратегије](#) у Републици Србији до 2035. године.

Израда НАС, кроз дефинисање стратешког правца деловања Републике Србије у постизању општег и посебних циљева у области архитектонске политике, те мера и активности за достизање тих циљева, спроводи се у складу са Законом о планском систему („Службени гласник РС”, број 30/2018).

Разлози за доношење НАС јесу формулисање јавне политике у области архитектуре, што до сада није било уређено ни једним посебним документом, премда се релевантне одреднице могу пронаћи у ратификованим међународним конвенцијама, затим разним секторским стратегијама и законима, а пре свега у Закону о планирању и изградњи, као кровном закону који уређује питања архитектонске праксе и професије, као и општа начела за коришћење и уређење простора. **Сврха НАС је да се утврде општи и посебни циљеви**, као и мере за њихово спровођење, како би се допринело унапређењу архитектонске праксе и професије, побољшању квалитета просторног и урбанистичког планирања и архитектонског пројектовања, подстицању програма и пројеката оријентисаних ка одрживом развоју архитектуре и целокупне грађене средине, подстицању интегративних приступа у обнови и коришћењу изграђеног фонда, градитељског и природног наслеђа као носиоца просторног и културног идентитета Републике Србије, те подизању свести о значају архитектуре и грађене средине за живот сваког појединца.

Укључивањем представника релевантних институција и актера у израду стратегије обезбедиће се партиципативни процес конципиран у складу са оквиром, начелима и смерницама дефинисаним Законом о планском систему Републике Србије. Имајући у виду да се неки од аспеката значајних за НАС прожимају кроз неколико других секторских политика, процес израде и начин укључивања релевантних актера темељи се на синергијском деловању тих јавних политика. Посебну радну групу за израду НАС (формирану решењем министра бр. 119-01-410/2018-01 од 15. јануара 2021. године) чине представници јавних институција, установа и удружења: Министарства грађевинарства, саобраћаја и инфраструктуре (МГСИ), Министарства културе и информисања, Министарства трговине, туризма и телекомуникација, Министарства просвете, науке и технолошког развоја, Канцеларије за управљање јавним улагањима, Републичког завода за заштиту споменика културе, Архитектонског факултета Универзитета у Београду, Факултета техничких наука Универзитета у Новом Саду, Грађевинско-архитектонског факултета Универзитета у Нишу, Удружења архитеката Србије са локалним удружењима (Београд, Ниш, Нови Сад), Женског архитектонског друштва – ЖАД, Инжењерске коморе Србије, Сталне конференције градова и општина, Канцеларије главног урбанисте Града Београда и Привредне коморе Србије. Радна група је задужена за координацију и надзор над целокупним процесом израде и садржајем НАС, док је у циљу спровођења консултација о појединим специфичним питањима значајним за процесе формулисања компоненти НАС, као и методологију израде, укључен Републички секретаријат за јавне политике. Процес израде НАС ће се спроводити кроз поступке јавног информисања, анкете, консултације и панел дискусије, а од посебног значаја је укључивање и других заинтересованих страна и релевантних актера, како из јавног, тако и из приватног сектора

и цивилног друштва (институти, заводи, бирои за архитектонско пројектовање, невладине организације, удружења и иницијативе).

Информисање о процесу рада на изради НАС и спроведеним активностима, обезбеђено је путем веб сајта МГСИ и других релевантних портала, како би јавност била информисана о циљевима и активностима у оквиру будуће јавне политике, а активније укључивање шире јавности у потврђивању појединих кључних стратешких опредељења архитектонске политике планирано је путем стручних скупова и фокусираних анкета.

Правни оквир за развој архитектонске политике – Закон о планирању и изградњи (ЗПИ) представља основни правни оквир који уређује питања од значаја за уређење простора и изградњу објеката, начела уређења и коришћења простора, а истим законом дефинисан је и систем планских докумената који својим садржајем и начином спровођења дају оквир за просторна и архитектонска решења, што има директан утицај на формулисање архитектонске политике. ЗПИ представља и законски оквир за уређивање професије архитекте³ и других инжењерских професија (регулисане професије у области планирања и изградње) будући да прописује услове за стицање овлашћења за обављање професије, као и обављање архитектонске делатности кроз прописане процедуре и стручне послове у области планирања и изградње.

С обзиром да је градитељско наслеђе једна од најважнијих компоненти просторног и културног идентитета, па самим тим и значајан сегмент архитектонске политике, поред ратификованих међународних конвенција⁴, релевантан је и правни оквир који уређује систем заштите и коришћења културних добара и услове за обављање делатности заштите културних добара - Закон о културним добрима („Службени гласник РС”, бр. 71/94, 52/2011 – др. закони, 99/2011 – др. закон, 6/2020 – др. закон и 35/2021 – др. закон), којим се утврђују услови и начин заштите, уређења и коришћења непокретних културних добара који ће важити до почетка примене Закона о културном наслеђу („Службени гласник РС”, број 129/2021).

Национални стратешки оквир релевантан за развој архитектонске политике обухвата неколико стратешких докумената из области планирања и изградње, који су донети или је њихова израда у току: Стратегија одрживог урбаног развоја Републике Србије до 2030. године („Службени гласник РС”, број 47/2019), Предлог Националне стамбене стратегије 2020-2030.⁵ и Предлог Дугорочне стратегије за подстицај улагања у

---

³ У погледу професије, а у склопу хармонизације са Директивом ЕУ 2005/36/ЕС о признавању професионалних квалификација релевантан је и *Закон о регулисаним професијама и признавању професионалних квалификација* („Службени гласник РС”, број 66/19) којим је у домаћи правни оквир преузета наведена Директива и којим је професија архитекте, заједно са шест других професија, утврђена као професија која је у систему „аутоматског признавања”, те сходно томе подразумева и задовољење посебних критеријума у стицању знања и вештина приликом формалног оспособљавања (образовања) и стицања професионалног назива и права коришћења професионалног назива при обављању стручних послова.

⁴ Конвенција о заштити светске културне и природне баштине донета 1972. у Паризу („Службени лист СФРЈ – Међународни уговори“, број 8/74); Конвенција о заштити европског архитектонског блага донета 1985. у Гранади („Службени лист СФРЈ – Међународни уговори“, број 4/91); Европска конвенција о заштити археолошког наслеђа донета 1992. године у Ла Валети („Службени гласник РС – Међународни уговори“, број 42/09); Оквирна конвенција Савета Европе о вредности културног наслеђа за друштво донета 2005. године у Фару („Службени гласник РС – Међународни уговори“, број 1/10); Европска конвенција о пределу донета 2000. године у Фиренци („Службени гласник РС – Међународни уговори“, број 4/11); Конвенција о заштити и унапређењу разноликости културних израза донета 2005. године у Паризу („Службени гласник РС – Међународни уговори“, број 42/09).

⁵ <https://www.mgsi.gov.rs/lat/aktuelnosti/javna-rasprava-o-predlogu-nacionalne-stambene-strategije-za-period-od-2022-2032-godine>

обнову националног фонда зграда РС⁶, као и друге секторске стратегије чији су поједини аспекти релевантни за област архитектонске политике јер се односе и на интервенције у урбаним и руралним подручјима (изградњу и обнову објеката намењених култури, образовању, туризму и др.), а које су израђене или су у поступку израде: Стратегија развоја туризма Републике Србије за период од 2016. до 2025. године („Службени гласник РС”, број 98/16), Предлог Стратегије развоја културе Републике Србије 2020-2029⁷ и Стратегија развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године („Службени гласник РС”, број 63/2021).

Идући у сусрет новом Просторном плану Републике Србије⁸, уочени кључни проблеми и сходно томе смернице које су биле утврђене *Законом о Просторном плану Републике Србије од 2010. до 2020. године* („Службени гласник РС”, број 88/10)⁹, могу се и даље сматрати неким од полазишта за развој архитектонске политике. Према смерницама из ППРС, развој урбаних предела било је потребно усмерити планским решењима која ће обезбедити креирање *позитивног архитектонског идентитета градова и насеља* кроз „подизање општег нивоа културе грађења, реализацију савремених концепата нове изградње усклађених са природним и културним, регионалним и локалним специфичностима, уређивање и активирање напуштених и девастираних подручја и уређивање високо квалитетних јавних простора.

Европски стратешки оквир чини низ докумената Европске уније који истичу значај културне, економске, енвајронменталне и друштвене вредности архитектуре и архитектонске професије и делатности: *Резолуција Савета Европе о архитектонском квалитету у урбаним и руралним срединама 2001. године* (2001/С 73/04)¹⁰; *Закључци Европског савета о архитектури: допринос културе одрживом развоју из 2008. године* (2008/С 319/05)¹¹, *Декларација из Давоса „Ка висококвалитетном европском Ваикultur-у“*¹²; као и релевантне резолуције од значаја за просторни развој и територијалну кохезију: *Резолуција Европског парламента о праћењу Територијалне агенде и Лајпцишке повеље: Ка европском Акционом програму за просторни развој и територијалну кохезију из 2009. године* (2009/С 184 Е/15), *Лајпцишка повеља о одрживим европским градовима* из 2007. године, као и иновирана повеља из 2014. године и *Нова Лајпцишка повеља – Трансформативна снага градова за опште добро* из 2020. године којом се истиче значај холистичког разумевања и развијене културе грађења – *Ваикultur*, као основе интегрисаних процеса планирања и обликовања изграђеног окружења европских градова.

Успостављањем *Европског форума за архитектонске политике (European Forum for Architectural Policies – EFAP)* 2016. године, омогућена је и размена искустава међу државама чланицама у доношењу архитектонских политика, што је резултирало

⁶ <https://www.mgsi.gov.rs/lat/aktuelnosti/javna-rasprava-o-predlogu-dugorocne-strategije-za-podsticanje-ulaganja-u-obnovu>

⁷ <https://www.kultura.gov.rs/extfile/sr/3993/strategija-razvoja-kulture-od-2020--do-2029-godine.pdf>

⁸ <https://www.mgsi.gov.rs/cir/dokumenti/javni-uid-u-nacrt-prostornog-plana-republike-srbije-od-2021-do-2035-godine-i-izveshtaj-o>

⁹ Овај документ је нарочито указивао на проблеме стихијске урбанизације и субурбанизације градова, угрожености урбаних средина, природних и културних вредности, одсуства заштитних мера или реализације мера заштите, губљења зелених и отворених простора унутар градског ткива, угрожености јавних простора и идентитета насеља, непознавања или недостатка воље за прихватањем принципа одрживости, одсуства стандарда и доследности у спровођењу градње, грађења и коришћења простора на начин да се регионалне и локалне специфичности слабо или готово уопште не уважавају, те нестајања специфичног карактера урбаних и руралних предела.

¹⁰ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32001G0306\(03\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32001G0306(03))

¹¹ [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1597924236719&uri=CELEX:52008XG1213\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1597924236719&uri=CELEX:52008XG1213(02))

¹² <https://davosdeclaration2018.ch/>; https://davosdeclaration2018.ch/media/Brochure_Declaration-de-Davos-2018_WEB_2.pdf

објављивањем *Истраживања о архитектонским политикама у Европи 2012. године*¹³ у којем се истиче важност квалитетне архитектуре за одрживи развој европских друштава, а што се током последњих неколико година све више препознаје и на националним нивоима кроз доношење бројних архитектонских политика држава чланица.

АНАЛИЗА СТАЊА И КЉУЧНИ ПРОБЛЕМИ РАЗВОЈА АРХИТЕКТОНСКЕ ПОЛИТИКЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

И поред значајних архитектонских достигнућа из прошлости и савремених остварења која указују на потенцијал и вредности архитектуре, може се рећи да су у Републици Србији преовладали општи трендови који су присутни и на глобалном нивоу, као што су: неконтролисана урбанизација и ширење урбаних подручја, одсуство одрживости у планирању простора и рационалног коришћења постојећих природних и изграђених ресурса, давање предности економским аспектима у односу на квалитет, стандарде, нормативе и „професионална правила“ у планирању простора, пројектовању и изградњи објеката. Нарушавање квалитета грађене средине кроз толерисање некавалитетне архитектуре и одступања од релевантних прописа и мера заштите природних добара и архитектонског наслеђа, има за последицу и губитак просторног и културног идентитета Републике Србије и стварање индиферентног односа грађана према архитектури и грађеној средини као компонентама друштвеног добра.

Утврђивању кључних проблема архитектонске политике претходила је анализа стања у овој области као обавезни саставни део стратегије (*ex ante*), а ради дефинисања циљева и визије НАС у следећем кораку. Анализа стања обухватила је анализу великог броја аспеката груписаних у неколико тематских области:

Оквир за одрживи развој и унапређење архитектуре и грађене средине у Републици Србији у склопу чега су посебно сагледани аспекти: одлика архитектуре и грађене средине које доприносе просторном и културном идентитету; улоге архитектуре у одрживом развоју грађене средине и глобални изазови; одрживог коришћења и обнове грађене средине и грађевинског фонда (урбана и рурална обнова, одрживо коришћење и обнова градитељског/архитектонског наслеђа и обнова грађевинског фонда); просторног и урбанистичког планирања као оквира за одрживи развој грађене средине и квалитетну архитектуру (плански документи и актери у планирању простора, инструменти у процесу планирања простора и спровођењу планских докумената); урбанистичко-архитектонског конкурса као инструмента у планирању простора.

Општи услови за развој и унапређење архитектонске праксе којима се остварује квалитет архитектуре и грађене средине у оквиру којих су посебно анализирани: позиција архитектонске праксе у грађевинском сектору; опсег и одлике архитектонске праксе у односу на улагања из приватног и јавног сектора (врсте објеката и врсте радова - новоградња, обнова/реконструкција/адаптација и др; изазови у вредновању квалитета архитектуре и грађене средине – критеријуми квалитета (функционалност/просторни стандарди, услови унутрашњег комфора, безбедност и здравље корисника, приступачност/„дизајн за све“, квалитет примењених материјала/грађевинских производа, амбијентални квалитет и др.); прописи и стандарди у архитектонској пракси; остваривање и вредновање квалитета кроз праксу урбанистичко-архитектонског конкурса и поступке јавних набавки.

Регулисање професије и архитектонска делатност у Републици Србији у оквиру чега је направљен осврт на: професију архитекте у Србији и њено регулисање

¹³ <http://www.efap-fepa.org/>

(образовање/формално оспособљавање архитеката, „самостално“ обављање делатности, стручно усавршавање архитеката, професионално удруживање и организовање); оквир за обављање архитектонске делатности и стручни послови у архитектонској делатности; показатеље архитектонске делатности (број архитеката у РС према полу и старосној структури, регистрована запосленост архитеката у приватном и јавном сектору, правне форме обављања архитектонске делатности, број регистрованих архитеката и архитеката урбаниста са активним статусом у ИКС); заступљеност и улогу архитеката у јавном сектору.¹⁴

Јачање свести и промоција архитектуре што је сагледано кроз: заступљеност архитектуре у општем образовању; однос јавности према архитектури и перцепцију архитектуре; установе и организације укључене у промоцију архитектуре и архитектонског стваралаштва; активности које се спроводе на промоцији архитектуре и архитектонског стваралаштва; улогу архитектуре у међународној промоцији културног идентитета; архитектуру као истраживачку и развојну делатност.¹⁵

На основу идентификованих кључних тема, а потом и њихове шире анализе у оквиру тематских области, кроз методу „дрво проблема“, утврђене су групе кључних проблема развоја архитектонске политике, а у оквиру сваке од групе проблема, утврђени су узроци, те последице које су настале као резултат тих проблема. С обзиром да анализа стања и утврђивање кључних проблема представљају основ за дефинисање Визије, Општег и посебних циљева НАС, као и мера за њихово остваривање, процес је спроведен кроз неколико одржаних радионица и консултација са члановима Радне групе за израду НАС, као и консултација са фокус групом коју су чинили архитектонски бирои који су се одазвали на позив министарства.¹⁶

Четири основне групе проблема релевантних за израду НАС:

1) Занемарен значај квалитета архитектуре за квалитет живота грађана

Постепено опадање квалитета архитектонског пројектовања и не мање важног просторног и урбанистичког планирања који њему претходе, као и недовољна примена инструмената које законодавни оквир нуди, довели су до шире занемарености значаја квалитета архитектуре. У огромној продукцији архитектонских објеката, приметно је напуштање основних *критеријума квалитета* који би требало да чине основ промишљања о сваком објекту понаособ и грађеном простору као непоновљивом ресурсу. Урбанистичком планирању/пројектовању често недостају претходне анализе и студије, обликовне и композиционе провере, које би водиле ка бољој архитектури и широј примени концепта „културе грађења“, те могућности валоризације квалитета неког места/локације. Иако се може сматрати да су одређени критеријуми квалитета садржани у прописима који се у мањој или већој мери у пракси примењују, *питање квалитета*

¹⁴ Подаци о архитектама и архитектонској делатности у Републици Србији су непотпуни, неодређени, недовољно упоредиви и разасути на више страна, док се многи подаци релевантни за праћење стања у архитектонској пракси и професији званично и не прикупљају.

¹⁵ Ради укључивања стручне и шире јавности и покретања друштвеног дијалога о значају питања која уређује НАС, анализа стања у овом делу биће поткрепљена додатним инпутима који буду резултат стручних панела и дискусија, јавних консултација путем сајта <https://ekonsultacije.gov.rs/> и формалне јавне расправе.

¹⁶ Ради прикупљања одређених података и уједно информисања шире стручне јавности МГСИ је током априла 2021. спровело Анкету о пракси и професији:

<https://www.gradnja.rs/anketa-za-arhitekta-i-biroe-u-cilju-izrade-nacionalne-arhitektonske-strategije/>
<http://www.u-a-s.rs/item/404-министарство-грађевинарства—анкета-за-архитекте-и-архитектонске-бирое-у-циљу-израде-националне-архитектонске-стратегије.html>
<http://www.ingkomora.org.rs/vesti/?s=16-04-2021-001>

пројеката, а потом и *објеката*, најчешће се своди на умешност и етичност пројектаната и едукованост инвеститора, док се критеријуми квалитета сматрају „*немерљивим*“ па стога и *недефинисаним*. И поред тога што се остваривање одређеног сета критеријума може осигурати кроз добро конципиране програме урбанистичко – архитектонских конкурса или јавних набавки, њихови исходи претежно засновани на ценовној прихватљивости науштрб квалитета, значајно не доприносе општем унапређењу квалитета архитектуре и грађене средине, а такође и њихова примена у довољној мери није развијена.

Недовољна ефикасност постојећих административних процедура у контроли и потврђивању квалитета (од планског документа/урбанистичког пројекта – до пројекта и извођења) довела је до лошег квалитета самих објеката и недовољног броја референтних примера архитектуре и изграђеног окружења, како из јавног тако и из приватног сектора. Овом сету проблема може се прикључити и недовољност и неефикасност постојећих административних и институционалних капацитета, како на локалном тако и на државном нивоу, те би свако додатно постављање захтева у циљу осигурања бољег квалитета планске и техничке документације захтевало унапређење и реорганизацију постојећих капацитета управе, а свакако и јачање самог система контроле и надзора. За успостављање и функционисање на овај начин спрегнутог система, неопходно је позиционирање квалитета архитектуре и грађене средине на ниво *јавног интереса*, што се може постићи кроз низ мера архитектонске политике.

2) Умањен друштвено економски значај и позиција архитектонске праксе и професије

Иако се може сматрати да је архитектонска професија у Републици Србији доживела одређено позиционирање у смислу њеног регулисања кроз Закон о планирању и изградњи и утврђивање професионалних назива („лиценцирани архитекта“ и „лиценцирани архитекта урбаниста“), пре свега по основу усклађивања са ЕУ Директивом о признавању професионалних квалификација, проблеми са којима се сусрећу архитекте у пракси говоре о томе да је потребно и даље радити на регулисању саме професије. И даље нејасан статус „самосталног обављања делатности“, непостојање прописаних стандарда архитектонских услуга усклађених са међународном и европском праксом и тренутним законодавним оквиром, нејасне вредности пројекта у односу на укупну инвестицију (што доводи и до мањег удела архитектонских услуга у укупном грађевинском тржишту), начин лиценцирања и у склопу тога адекватна провера компетенција, изостанак свести о професионалној одговорности и санкционисања у случају не примењивања професионалних стандарда, као и непостојање јасних стандарда и кодекса струке, довели су до опадања квалитета архитектонских услуга, нелојалне конкуренције, сталне флукуације броја предузетника, уз истовремен настанак великог броја малих и нереферентних архитектонских бироа. Све ово у многоме утиче и на однос инвеститора према архитектонској професији и архитекти као субјекту који треба да артикулише и избалансира његове потреба са прописима и професионалним стандардима.

С друге стране, пројектанти се сусрећу са великим бројем процедура, у којима често изостаје аспект квалитета, нарочито када је у питању област која није уређена техничким или другим прописом. Подаци о архитектонској пракси и професији се не воде или нису систематизовани, иако се многи подаци у вези са стањем праксе и професије воде у готово свим европским земљама и периодично објављују. Слаба међусобна компетитивност архитеката на домаћем тржишту одразила се и на конкурентност и референтност домаће архитектуре на међународном плану, а свакако ни заинтересованост архитеката за укључивање у домаће и међународне струковне организације није довољна. Иако архитектонска професија према својој традицији ужива одређени степен аутономије и

„саморегулисања“, њени капацитети и тренутна организованост – формално и углавном око Секције архитеката при Инжењерској комори Србије, као и неколико струковних удружења са недовољно агилним чланством, нису довољни да би се са те стране покренула питања и понудила решења за унапређење позиције праксе и професије, те би системска подршка и усмерење у том погледу била потребна.

3) Занемарен значај квалитета грађене средине и позиције архитектуре у просторном развоју и очувању културног идентитета

Будући да архитектура чини главну компоненту грађене средине тако и њен квалитет пресудно утиче на укупни квалитет грађене средине. Дуготрајније одсуство концепта „културе грађења“ проузроковано променама друштвеног и привредног система у Србији а потом и слабљењем позиције архитектуре у домену планирања и изградње, утицало је на занемаривање квалитета физичке структуре, то јесте архитектуре и других одлика грађене средине у планирању простора и спровођењу планских докумената (урбанистички пројекат, правила грађења/уређења и др). На то су пре свега утицали неадекватност или недовољност планских смерница и правила за урбанистичко и архитектонско пројектовање у планским документима, али и ослабљени механизми контроле. Услед непостојања системског праћења/мониторинга „промена стања у простору“ није могуће сагледати карактер и интензитет насталих промена и њихов утицај на шири контекст просторног развоја и идентитета.

И поред постављених циљева и низа смерница за њихово остваривање на глобалном нивоу у погледу примене принципа одрживости у просторном развоју, у чему је препозната и централна улога архитектуре, „локализација“ тих циљева кроз примере „одговорне архитектуре“ у Србији је слабо развијена. Такође, приметан је и изостанак јавних, анкетних или пројектних урбанистичко-архитектонских конкурса, као и других видова провере оптималних решења (кроз студије, анализе, и различите врсте истраживања) чак и код пројеката финансираних из јавног сектора и других пројеката који се финансирају из страних извора финансирања који имају „физичко-просторну компоненту“ у реализацији пројекта.

Поред тога што нису развијени ни механизми за примену и потврђивање/проверу критеријума квалитета и принципа/циљева одрживости у пројектовању и планирању, приметно је и шире неразумевање самог појма „одрживости“, као и одсуство иновативних и трансдисциплинарних методологија у архитектонско-урбанистичкој пракси и савремених механизма финансирања програма и пројеката који би допринели широј примени приступа урбане/руралне обнове и реконструкције, као и интегративних приступа у заштити и одрживом коришћењу архитектонског и урбанистичког наслеђа, те обнови грађевинског фонда уопште. Насупрот томе, доминира градитељска пракса вођена интересима (појединачног) приватног инвеститора која у великој мери негира контекст, амбијент, односно идентитет места. Стога је и поред значајних улагања у програме и пројекте изградње и обнове из различитих сфера/надлежности јавног сектора (туризам, култура, образовање, здравство и др.) нужно тежити њиховој кохерентности у стварању новог вредносног оквира који доприноси развијању опште „културе грађења“ која поред „разноликости“ укључује и „контекст“, „осећај места“ и „лепоту“.

4) Одсуство свести о друштвеном значају архитектуре и грађене средине за квалитет живота

Услед претходно описаних негативних трендова и позиције „подељености“ између „културне политике“ и области „грађевинарства“, друштвени значај архитектуре као дисциплине у Републици Србији није у довољној мери препознат и потврђен. Иако ресор културе значајно доприноси промоцији архитектонског наслеђа и савременог архитектонског стваралаштва на националном и међународном плану, увођењем

архитектонске политике као јавне политике у делокруг министарства надлежног за област планирања и изградње, начињен је иницијални корак ка утврђивању опсега и праваца деловања у области архитектуре, самим тим и њеном јаснијем друштвеном позиционирању, а што је у складу и са европским тенденцијама уназад дужи период. Индиферентан и чак деструктиван однос који се испољава према простору резултат је ширег одсуства свести о архитектури и грађеном простору као елементима културе, идентитета и квалитета живота уопште. Томе увелико доприноси недовољна едукација од најранијег узраста, преко основног и средњег образовања, па до општег образовања и информисаности. У многим аспектима који доприносе разумевању потребе развоја и јачања одговорног односа према архитектури, простору и ресурсима, потребно је едуковање и подизање свести чак и професионалне заједнице, као и доносиоца одлука и креатора јавних политика. Услед индиферентности и слабе организованости професионалне заједнице, као и недовољне видљивости и доступности активности институција које се баве промоцијом архитектуре у широј јавности, изостаје популаризација која би водила бољем друштвеном позиционирању архитектуре.

С друге стране, активизам организација цивилног друштва у чијем фокусу је, између осталог, и област планирања и уређења простора је све снажнији и видљивији и њихово деловање је интензивно усмерено на оснаживање партиципације и сходно томе, едукације грађана и заинтересованих страна у законом прописаној „планској процедури“. Иако је активизам невладиног сектора утицао на јачање критичких ставова о интервенцијама у простору, и даље је присутан изостанак ширег друштвеног дијалога о аспектима који би имали реалан утицај на побољшање квалитета грађене средине и живота грађана. Овоме значајно доприноси и недовољна медијска заступљеност актуелних тема које се могу сврстати у домен „архитектонске културе“, као и популарних садржаја о простору и животном окружењу, док многе архитектонске манифестације остају ван домаћаја шире јавности. Поред постојећих традиционалних установа културе у чијем су делокругу и активности на промоцији савременог архитектонског стваралаштва и архитектонског наслеђа, попут музеја, галерија, завода за заштиту споменика културе, специјализованих или других удружења, у Србији недостаје јединствена специјализована установа која би се бавила праћењем развоја и промоцијом архитектуре као аутономне дисциплине на националном нивоу.

ПРОМЕНА КОЈА СЕ ПОСТИЖЕ СПРОВОЂЕЊЕМ СТРАТЕГИЈЕ – ВИЗИЈА И ЦИЉЕВИ

Визија Националне архитектонске стратегије

Анализа стања и сагледани проблеми у области архитектонске политике указују на комплексност и дуготрајност процеса успостављања и развоја архитектонске политике на коју утичу и политике других сектора, што захтева препознавање већег броја узрочно-последичних веза и утицајних фактора чијим би се координираним и континуираним усмеравањем омогућило постизање задовољавајућих и жељених ефеката, као што је сажето у следећој визији НАС:

Изградњом нових објеката, обновом постојећег грађевинског фонда и уређењем јавних простора остварују се висококвалитетна архитектура и грађена средина и значајно унапређује квалитет живота грађана Републике Србије, чува и обогаћује културни идентитет и укупан развој усмерава ка већој одрживости.

Домаћи архитекти имају истакнуту улогу у процесима доношења одлука релевантним за просторни и привредни развој и конкурентни су на међународном плану.

Грађани препознају и уважавају квалитетну архитектуру и грађену средину као подстицајан животни амбијент који представља основ за квалитетнији живот сваког појединца.

Општи и посебни циљеви Националне архитектонске стратегије¹⁷

Општи циљ: Подигнут ниво *културе грађења* и свести о значају квалитетне архитектуре и грађене средине

Имајући у виду одсуство архитектонске политике као јасног правца деловања, што за последицу има занемаривање архитектуре као значајне дисциплине, умањење друштвене позиције архитектонске професије, као и занемаривање потенцијала архитектонске праксе која значајно утиче на друштвено-економски развој, те низ других узрочно-последичних проблема, циљеви НАС су усмерени на спречавање њиховог даљег генерисања како би се спречили девастација просторно-физичких ресурса грађене средине, опадање квалитета објеката који се пројектују и граде и пропадање постојећег грађевинског фонда и наслеђа, те спречило даље друштвено занемаривање квалитета архитектуре и грађене средине као елемената квалитета живота грађана. У складу са тим дефинисани су следећи посебни циљеви за њихово остваривање:

Посебни циљ 1. Развијени нови и унапређени постојећи механизми за подизање квалитета архитектуре као јавног интереса

Посебни циљ 2. Развијени нови и унапређени постојећи механизми за побољшање архитектонске праксе и јачање позиције професије

Посебни циљ 3. Унапређен квалитет грађене средине и ојачана позиција архитектуре у просторном развоју и очувању културног идентитета

Посебни циљ 4. Подигнута свест професионалне заједнице, шире јавности, доносиоца одлука и креатора јавних политика о значају квалитета архитектуре и грађене средине за квалитет живота грађана

За постизање сваког од дефинисаних посебних циљева, у складу са Законом о планском систему дефинишу се мере¹⁸ у оквиру којих ће бити утврђене активности кроз Акциони план, односно планове који ће се доносити периодично за временски обухват две до три године, током периода важења стратегије.

Постављени циљеви, као и предлози мера за спровођење, у овој фази израде стратегије, а пре формалне јавне расправе о документу, биће предмет јавних консултација са стручном и широм јавношћу (округли столови, панел дискусије, форуми и др.)

¹⁷ Општи циљ се дефинише као пројекција жељеног стања на нивоу друштва. За општи и посебне циљеве одређују се показатељи учинка, почетне и циљане вредности и извори провере.

¹⁸ Мера се представља описом шта се постиже њеним спровођењем, који су учинци (показатељи), на кога ће имати утицај (ефекти), ко је надлежан за спровођење конкретне мере, колике су процене финансијских средстава потребних за реализацију сваке од мера, као и који су извори финансирања.